

Ուրեմն տնտեսական խնդիրը, որի երևան գալու վրա կարծեմ մինչև հիմա ևս չարուհա-կում է մասնաբաժնիներն անել Թիֆլիսի մի (փորձառու), չըջանալու և ամենապատշաճ խմբակր, արդեն հանդիսարար ճանաչված է ինչ-պէս խիստ լուրջ, ժամանակակից և պատահա-լորէր, այնչափ պատահաւոր, որ ինքը պատ-րիարքը ցայտեց տեղից ու պարագլուխ կանգնեց հասարակութեան, եօթն ամիսէ ի վեր լրագիր-ներէ կ'ընդեր գրադող այս ստիպողական հարցը իրականացնելու ու կարգադրելու համար: Գուցէ որ այսուհետ ևս Թիֆլիսի «փոր-ձառու» և «չըջանալու» լրագիրը չի դադարի իր խնամատիր կարծիքները յայտնել և բազմա-հմուտ խրատները տալ տնտեսական հար-ցի (վաղահասութեան), «տարածամութեան», «պարագլուխութեան» և «երեսակայական» լինելու վրա, ամեն մարդ մի դեր պիտի կատարէ, վասն որոյ չը պիտի բնաւ զարմանանք որ մի խմբա-գրի պաշտօնն էլ երեսուն տարվայ մէջ մասնա-բաժնիներ ու պատահալորութիւնն է եղել...

Պ. Արարկոտ փանտոնանի առաջարկած միա-քը նետանալուն է կայանում. որովհետեւ մինչև հիմա Վ. Պոլսի մէջ եղած ընկերութիւնները բո-լորն էլ հիմնված են եղել միայն սոցիալական ու նախապատճառութիւնների վրա, որոնց դրդիչը եղել է լոկ ընդհանուր զգացմունքը և եռանդը. վասնորոյ այդ ընկերութիւնների գործը և տե-ղականութիւնը միշտ խախտու և չարժան հիմքի վրա է եղել. Հետեւաբար այդ ընկերութիւնները եղել են միայն ժամանակակից, անցողական և առանց արդիւնաւոր ու իրական հետքերի: Բայց այդ իւրաքանչիւր ընկերութիւն հայոց մէջ գործել է գրեթէ միշտ միայն լիցենզիայաւորական մի-ջոյններով, քան թէ չաշխատել և ներթափանցել ար-դիւն, որից առաջ է եկել այն, որ գործող ան-ձինքները փոխանակ վաստակի, աշխատութեան և ինքնագոյնութեան օրինակ ցոյց տալու թաղմ և մատաղահաս սերունդին, միայն պատասխասու-թեան, դարդակ վիճարանութեանց և խնամակ փոխադրութիւն անելու օրինակ են ցոյց տուել: Ի նկատի ունենալով այս ամենը, պ. փանտոնանի առաջարկում է, հիմնել տնտեսա-կան միութիւնը ոչ պանազան ժողովների, ատենաների, խորհրդարանների, մասնախումբերի և յանձնախումբերի վրա, այլ լոկ հողի երեսին կայանը, ցարհատը, բարձր ու արօրը բանեցնող մի մեծ համայնքի վրա: Իսկ այս նպատակին հասնելու համար սրամիտ ինիցիատուրը առաջար-կում է գործունէութեան առաջարկը չինել Վ. Պոլսի սահմանագծին կից գտնվող մի լայնատա-

րած հողը, որի ընդարձակութիւնը մօտ հինգ կարապաշի դաշտի չափ է: Այդ հողերը հայոց հիւանդանոցին պատկանող ազգային հողերն են, որոնց մեծագոյն մասը կրօնապետներ կը պատկանին, իսկ միւս մասը ազգային հիւանդա-նոցին. դրանց միջով անցնում է երկաթուղի, որը տանում է մի կողմից դէպի Բումբուխ, իսկ քաղաքի կենտրոնի հետ հաղորդակցութիւն ու-նենալու համար բացի այդ երկաթուղին, կայ հոյնայէս և ծովային կէս կամ մի ժամուայ ճա-նապարհ, եթէ միայն մի փոքրիկ նաւամա-տայց չինվի յիշեալ հողերի եզերքին, որոնք արդեն ծովագերեան են:

Պ. փանտոնանի առաջարկում է այդ հողերի վրա հիմնել մի ընդարձակ տնտեսա-արտա-րակ (образцовая ферма), իր բոլոր գիւ-ղատնտեսական ճիւղերով. օրինակ, այդտեղ պա-րագլուխ և անասնաբուժութեամբ ու ձիերի տե-սակները լաւացնելով ու աճեցնելով, և հաւա-պահութեամբ, և պարտիզպանութեամբ, և ան-տառաբուծութեամբ, և պանիր, կը ու ուրիշ անասնաբուծական պիտույք պատրաստելով, և հիւս-նութեամբ, և երկաթագործութեամբ, և տան կարասիք ու ուրիշ մթերք պատրաստելով: Ահլ խօսքով դա պիտի լինի մի յաջողաբար համա-նական ընկերութիւն, որի առաջի կապիտալը պիտի լինի ոչ որ և ինչ գրամական նուիրա-տութիւն ու ազգայնական պատասխասու-թիւն, այլ լոկ ֆիզիքական ու մտաւոր արդիւ-նաւոր աշխատութիւն:

Ի հարկէ այս տեսակ մի լայն ձեռնարկութիւն սկսելու համար հասարակութիւնը պիտի ունե-նայ սկզբնական գումը մի կէս միլիոն թուրք լիւրանգրու, որով հաստատվի ազգի ձեռքով կազմված լաւ եւրոպական աղմկիւտարայիս և կայք ու կանոն: Այդչափ դուժարը հեշտու-թեամբ ձեռք բերելու համար յարգելի ինիցիա-տուրը առաջարկում է ծախել մի հին մեծ հայոց գերեզմանատուն, որի միայն մարմարեայ քարե-րը մօտ 20 հազար թուրք փող կարծեն, իսկ հողի հետ միասին առ նուազը և երեք հարիւր հա-զար թուրք: Առաջած երկուսերեք հա-րիւր հազար գումարը առաջարկում է ձեռք բերել նորերու Մշակի մէջ պ. Արարկոտնանիի առաջարկած վիճակահանութեան ձեով: Բացի այդ պ. փանտոնանի ցոյց է տալիս և մի քանի ուրիշ աւելի հեշտ և աւելի գործնական միջոց-ներ:

Ուրեմն երբ մի անգամ ձեռք բերվեց այդ գումարը, որի համար էլ ոչինչ զոհաբերութեան տեղիք չը կայ, այն ժամանակ անմիջապէս կը

հրաւիրվեն կրօնապաշի ձեռնաստ մարնաղետներ մանրամասն պլանը կազմելու և գործը կարգի գցելու ու տարբեր համար: Ի հարկէ ամեն ինչ կարող է և միանգամայն չը տարվի, այլ կամայ կամայ ու աստիճանաբար: Իսկ երբ գործու-նէութիւնը սկսվեց և աղմկիւտարայիս մեքե-նան շարժվեց, այդ ժամանակ ահա ինչ տեսա-րան կը բացվի մեր աչքի առաջ. Վ. Պոլսի մէջ գտնվող բոլոր ազգատ մարդիկ, կին թէ տղ, փոխանակ հազարներով Բումբուխ, Բոլզարիս կամ ուրիշ տեղ մի կտոր հաց գտնելու համար ջրվելու, փոխանակ հազարներով պոռնիկու-թեան գիւղը ընկնելու, փոխանակ հազարներով ամեն տեսակ աֆերիստական և ապօրինի մի-ջոյնների դիմելու, կը ժողովվեն այդ գործու-նէութեան լայն դաշտի վրա և իւրաքանչիւրը կը պարագլուխ այն գործով, որին ընդունակ կը լինի և հակում կունենայ. պարագլուխն նստի նաև այն հարիւրաւոր չըսող մարդիկ, որոնք թափ-ված են ազգային անկեղծոցի մէջ, ինչպէս բանտարկեալներ մի կտոր պատրաստ հացի հա-մար: Աշխատողների իւրաքանչիւրը կը ստանայ ի հարկէ վաշելուց վարձատրութիւն, որով նա կարող կը լինի ոչ միայն իրան ապահովել, այլ ևս չափաւոր խնայողութիւն էլ յետ գցել: Իսկ սոցա աշխատութիւնների արդիւնքը կը ցրվի և կը վաճառվի ոչ միայն Վ. Պոլսի մօտ մի միլիոն ժողովրդի մէջ, այլ կը տանվի երկաթուղիով և ծովով ուր ուզեն Բումբուխ, Բոլզարիս, Գու-նաստան և նաև Աստրխա:

Այսպիսով մի կողմից այստեղ գտնվող տա-նական հազարաւոր բնակիչները գործ և փող ձարելով և որ և ինչ մի գիւղատնտեսական նու-րութիւն ստիպելով կը վերադառնան հայրե-նիք. միւս կողմից Վ. Պոլսի մօտ երեք հարիւր հազար հայ բնակիչներից գտնէ հարիւր հազարը, գտնէ յիսուն և քսան հազարը որոյ և մշտական պարագլուխը և հաստատ ու հաւալ հացի աղ-րիւր կունենայ և այսպիսով կամայ կամայ Վ. Պոլսի բոլոր անտեսական ու ներթափանց կարո-ղութիւնը և ոչ ոք չընկնի, և հրեաներից կանցնի հայերի ձեռքը. Վ. Պոլսի կը լինի մի մեծ գոր-ծարան և ֆաբրիկա այն բերքերի և ապրանք-ների, որոնք կը գան Հայաստանից և արդիւնա-գործվելով այս մեծ արտադրութիւն մէջ, կը վա-ճառվեն օտարներին: Իսկ ազգայնից էլ ստա-ցած արդիւնքով կարելի կը լինի նմանապէս Հայաստանի մէջ բանիկը բանալ, կարուածներ առնել և այլն: Ահա սա է իր գլխաւոր կէտերի մէջ Վ. Արարկոտի իմ արագիր պ. Արարկոտ փանտոնանի առաջարկած պլանը հայոց տնտե-

ստական մեծ միութեան կազմակերպութեան համար, որի մէջ չը կայ ոչ սոցիալական հաւա-քելու, ոչ երեսփոխան լինելու, ոչ քուէարկու-թեամբ ու դարդակ պատասխասութիւններով պարագլուխ տեղիք, այլ կայ միայն գործ, աշ-խատութիւն և հաստատ հայային արդիւնաբե-րութեան աղբիւր, որն է գոգնելն, զոհաւոր չէ գնահատելու: Հիմա կը մնայ միայն մինչև վեր-ջը ըսել պ. փանտոնանի բացատրութիւնները իր մանրամասնութիւնների մէջ, որ հազիւ թէ տասը մեծ յօդուածներով կը վերջանան, որ կարելի լինի վերջնական առաջարկութիւններ անել դեր և գէտ, եթէ այն էլ միայն որ և է առաջարկութիւ-նի անելու տեղիք մնայ յարգելի պոռնիցիստի ասածների գէտ:

Եկող անգամ կը գրեմ այս անընկճելի աշխա-տողի և հրապարակախօսի քսան տարվայ գոր-ծունէութեան մի քանի կէտերը, որ չափից դուրս հետաքրքիր են և հրահանգիչ. միայն նա-խապէս իմացէք, որ այս կորովի գործիչը և անվնաս աշխատողը կ. պոռնիցի չէ, այլ ինք-նարոյս և ինքնագոյնութեամբ յառաջ եկած մի կեսարացի տոկոն հայի տիպ:

Գրիգոր Նիկողոսեան

ՄՇԱԿԻ ՀՆՈՒԱԳԻՐՆԵՐ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 15 հոկտեմբերի «Սո-րմաճ» լրագիրը հայորդում է. Պետական խորհրդի նիստում հողերը յետ դնելու վճարների մասին էկզպերտների փոքրա-մասնութիւնը բաւական դրական ապացոյց-ներ ներկայացրեց, որ անհրաժեշտ է վը-ճարների չափը որքան կարելի է փոքրաց-նել: Սերիայի մէջ ուստական և բումբու-կան հրէաների գաղթականութիւնը հիմնե-լու մասին նախագիծը ընդունվեցաւ քա-ղաքական մասնագործից և ներկայացրած է տոլմանի հաստատելու համար: «Ho-voe Время» լրագիրը հայորդում է. հոկ-տեմբերի 14-ի նիստին էկզպերտները քըն-նում էին գաղթականութեան պատճառնե-րը: Գաղթականութիւնը պատճառնեւ բնա-կան երեւոյթ է ճանաչված, որի պատճառը տնտեսական գրութիւնն է: Աւերիս միջոց-ները անփախչելի չարիք են կազմում: Ան-հրաժեշտ է գաղթականութեան պատճառ-ների առաջն առնել, իսկ առ այժմ նրանց արգելելը բոլորովին անկարելի է:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

տնեայք և թող տուին նրանց դատարարին ներկայանալու:

—Ի՞նչ էք կանխում, հարցրեց նրանց Սէլիմ-աղան:

—Արդարադատութիւն, տէր, գոչեց նրանցից մէկը:

—Ոչխարներս հօտը դիտմամբ մտել էր այս խաբեբայ—Միջոյնիցի դաշտը, որ հիմա պա-հանջում է ինձանից իմ սեպականութիւնս և հաստատում է, որ հօտը իմը չէ եղել այլ ինքը գնել է այն Գալիօյում:

—Ունեւ վկաներ, որ ներկայ եղած լինեն ոչ-խաբեբան գնած միջոցին, հարցրեց կադին:

—Ո՛չ, եւ վկաներ չունեմ, բայց ահա պաշ-մանադիրը, որ կարող է հաստատել իմ ասածս: Այս ասելով Միջոյնիցի դատարարին առաջար-կում է իստակ թղթի թերթը և նայն թուղթին ճարպիկութիւնով գնում է նրա ձեռքը քանի մի օսկեայ դրամներ:

Վերջինը ոչ տակաւ ճարպիկութիւնով թաքց-նում է թաղչիչը և այնուհետեւ չուռ ու մուռ տալով թերթը և գնելով ամեն կողմից՝ ասում է ծանր կերպով:

—Կու սխալվում ես, այս թերթի վրա ոչինչ չէ գրած:

Միջոյնիցի գոհատուրում է և չուարված չընդուն-է քանի մի ներողութիւններ:

—Առանց վկաների ես քեզ չեմ կարող ար-դարացնել, տառնութիւնով պատասխանեց կա-դին:

—Մարգարէի մօրուսով եմ երգվում, յանկարծ գոչում է դատարարի քրոջ աղան,—որ եթէ ես չեմ սխալվում, կարծում եմ դա նոյն Միջոյնիցի է, որ ինձ 1,000 պիաստը է պարտ: Ես վկա-յում եմ, որ դրան ես Գալիօյում տեսայ ոչխար-ներ գնելիս. Միջոյնիցի նայն թուղթին հասկա-նում է քանի էութիւնը:

—ձեռնարկ է, հիմա ես ճանաչում եմ քեզ, գոչում է նա: Միայն եթէ քո միտք էլ է, ես քեզ պարտական եմ ոչ թէ 1,000 այլ 800 պիաստը: 200 ես քեզ նայն թուղթին հատուցի:

—ձեռնարկ է, ես փոքր եր մուտ, որ մուտ-նայի դրա մասին, հաւատալովում է քրոջ աղան:

—Ուրեմն սուր ինձ իմ 800 պիաստը: Միջոյնիցի հպատակվելով հանեց իր քա-կը:

—Կարող ես երգվել որ, իսկ և իսկ դու ներ-կայ էիր ոչխարի հօտը գնելիս, տառնաբա-թեանով հարցնում է Սէլիմ աղան իր քրոջ օր-դուն:

—Երգվում եմ:

—Ուրեմն, գործը վերջացած է, զանգառվող վճարի դատարանական ծախսը:

—Բայց այս վկան ամենին չէ եղել Գալիօյ, յուսահատված գոչում է դատարարովածը:

—Մուտնվմանի վկայութեանը չէ կարելի հա-կառակել, տառնութեանով նկատում է կադին և երկուսին էլ առաջարկում է հեռանալ:

—Սկիզբը վատ չէ, ասում է Սէլիմ-աղան, համարելով ստացած օսկիքը:

—Չորս լիւրա, կը նշանակի 400 պիաստը բոլ-ջիչ, տես դու երկու անգամ ինձանից տուելի ստացար, սուտ վկայութեանը համար:

Հենց որ կադին հրամայում է պատրաստել իր դալիանը, երևում են դարձեալ երկու զանգա-տաւորներ, սաճիկ ու քրիստոնէայ:

Այս անգամ միջադրողը տաճիկն է:

—Գեաւուր ինձ իր տունը ընծայեց ու հիմա էլ չէ կամենում տալ ինձ, սկսեց նա իր գանգառը:

—Կու սուտ ես խօսում, ես դրա մասին մինչև անգամ չեմ էլ մտածել: ձեռնարկ է, զանգա-տաւորը շատ էր ցանկանում ունենալ իմ տունս,

և ես միայն ասացի թէ միթէ ես յիմար եմ որ իմ տունս թիւրքին բաշխեմ:

—Միթէ դու համարձակվեցար, մեր, մու-տուաններիս գէտ արտասանել այդպիսի ար-համարհանք, որտուտ է նրա վրա Սէլիմ-աղան: Այլ, Սէլիմ, տուէք այդ շանը մի քանի փայտի դարկ:

Հենց որ թշուառ Բային դուրս են տանում տնեակից դատարանի վճիռը կատարելու, կա-դին դիմում է մեղադրվելու այս հարցմունքով:

—Քանի բաղչիչ կը տաս:

—Հազար պիաստը:

—Յիմար, տունը 10 հազար արմէ:

—Իս, ուրեմն երկու հազար:

—Ո՛չ 5,000 ինձ, իսկ 3,000 իմ քրոջս տղա-յին, որ յօդուտ քեզ ցոյց կը տայ գործը:

—Կա չափադանցութիւն է:

—Անմիտ, ի՞նչ դարձաւ մեռւում է 2,000 պիաստը: Ի՛նչ էթէ դու չես համաձայնվի, ես քեզ վրա բացի այն, որ մեծ առեւանք կը գնեմ, կը հրամայեմ էլ որ քեզ մի լաւ էլ թակեն:

—Իս, համաձայն եմ:

Հենց որ համաձայնութիւնը վերջացաւ՝ խեղճ քրիստոնէային տուն բերին դատարանը:

—Ես հարց ու փորձ արի այս վկային, ա-սում է Սէլիմ-աղան,—սա երգվում է որ ներ-կայ է եղել ձեր դաշնադրութեանը:

—Կա երգմնադան է, գոչում է յուսահատ-ված քրիստոնէան:

—Ազգափառին անպատուողին յիսուն փայտէ դարկ, լախնական ոճով հրամայում է կադին և փայտէ ինտերիւրացոյն միւս անգամ ընդհատում է դատարանական ատենան:

—Ուրեմն քո խօսքերից երևում է, որ դու յիմար ես, ասում է Սէլիմ-աղան, և արժանի ես մի ամբողջ տարի բանտարկվելուն: Բայց ինչ-պէս առանձին մի սօցիալութիւն, ես փոխարկում եմ բանտարկութիւնը 3,650 պիաստը տուգանքի:

—Ես համաձայն եմ, բացականչում է պատ-ժվածը:

—Այսօր գեղեցիկ օր է, նկատում է Սէլիմ-աղան, զանգառվողների դուրս գնալուց յետոյ: Բայց այն ինչ է դարձաւ:

—Չապտաները (ժանդարմները) բերում են մաագործ տաճիկին, որ մեղադրվում էր կռիւ ծը-ռելում:

—Թող իր ասն դրան վրա ականջիցը կախ տան մի ժամով, կարգում է նա հակիրճ նախ-նական վճիռը:

Վերջապահութիւն: Կիր որ մաագործը կանդ-նեց ոտների մասնները վրա և նրա ձախ ականջը այն դրութեան մէջ կախեցին դռներից, նրանից չէ հեռանում դադարին: Մաագործը նրան բաղ-չիչ է խոստանում, որ նա իր ոտների տակ քար գնի: Չապտան վեր է առնում փողը և նրա ոտ-ների տակ գնում է մի ամենափոքրիկ քար:

Այսօր եւս նոր պայմանադրութիւններ, որ վերջանում է նրանով, որ զապտան վերջապէս համաձայնվում է նրա ոտների տակ գնել մեծ քար 1,000 պիաստը ստանալուց յետոյ, այնպէս որ նրան էլ հարկաւոր չի լինի մասնների ծա-րերի վրա կանգնել:

Ա. Բ. Տ. Ս.